

Sygn. akt III CSK 266/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 października 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Zbigniew Kwaśniewski (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSN Barbara Myszka

w sprawie z powództwa J. E.
przeciwko Wytwórni Konstrukcji Stalowych "O." sp. z o.o.

o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 10 października 2014 r.,
skargi kasacyjnej powoda
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 21 lutego 2013 r.,

- 1. oddala skargę kasacyjną;**
- 2. oddala wniosek strony pozwanej o zasądzenie od powoda kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Powód J. E. żądał od pozwanej Wytwórni Konstrukcji Stalowych „O.” – Spółki z o.o. zasądzenia kwoty 4.661.770,50 zł z odsetkami od dnia 6 października 2011 r. na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Powód uzyskał bowiem wobec pozwanego prawomocny wyrok pauliański (art. 527 k.c.), obejmujący umowę sprzedaży użytkowania wieczystego (ustanowionego na działce o nr 4/4) z dnia 31 października 2002 r. Dłużnik powoda T. (obecna nazwa: A. Spółka z o.o.) dokonał podziału nabytych działek, następnie zbył prawo użytkowania wieczystego na rzecz swoich wierzycieli (w postępowaniu układowym). Dochodzona kwota jako przeznaczona na zaspokojenie należności tych wierzycieli stanowiła bezpodstawne wzbogacenie pozwanego (osoby trzeciej) kosztem powoda (wierzyciela pauliańskiego). Jako dodatkową podstawę prawną roszczenia powód podał przepisy o odpowiedzialności deliktowej.

Sąd Okręgowy oddalił powództwo po dokonaniu następujących ustaleń faktycznych.

Na podstawie zaskarżonej umowy sprzedaży z dnia 31 października 2002 r. T. – Spółka z o.o. zbyła na rzecz pozwanego prawo użytkowania gruntu (działki nr 4/4) i prawo własności wzniesionego na działce budynku. Pozwany nabywca dokonał kilkakrotnego podziału tej działki i na podstawie trzech umów sprzedaży (zawartych w 2006-2007 r.) zbył użytkowanie wieczyste na rzecz innych podmiotów. W 2008 r. zawarł układ z wierzycielami. Pieniądze ze sprzedaży kilku nowo powstałych w wyniku podziału działek pozwany przeznaczył na spłacenie swoich wierzycieli (tj. kwotę dochodzoną pozwem). Wyrokiem z dnia 21 listopada 2003 r. (sygn. akt XVI GC .../1) zasądzono prawomocnie od A. spółki z o.o. na rzecz A. Ltd Spółki z o.o. kwotę 1.900.000 zł. Wierzytelność ta była przedmiotem obrotu i ostatecznie nabyta została przez powoda. W grudniu 2007 r. powód uzyskał tytuł wykonawczy przeciwko A. Spółki z o.o. Egzekucja przeciwko temu dłużnikowi okazała się bezskuteczna. W wyroku Sądu Okręgowego z dnia 31 października 2002 r. uznano za bezskuteczną wobec powoda umowę sprzedaży z dnia 31 października 2002 r.

Od 2008 r. toczy się z wniosku powoda postępowanie egzekucyjne z prawa użytkowania wieczystego gruntu składającego

się z pozostałych (po podziale i zbyciu) działek (nr 4/7, 4/14, 4/15) o pow. 7,9815 ha i własności budynku; wartość przedmiotu egzekucji oszacowano na kwotę 8.500.000 zł. Na rzecz powoda ustanowiono także hipotekę przymusową w kwocie 6.700.000 zł.

Sąd Okręgowy nie dopatrzył się podstaw do zasądzenia od pozwanego na rzecz powoda (wierzyciela pauliańskiego) dochodzonej pozwem kwoty na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 k.c. i n.). Nie wystąpiły bowiem wszystkie wymagane przesłanki takiego roszczenia. Po uzyskaniu wyroku stwierdzającego bezskuteczność umowy z dnia 31 października 2002 r. wobec powoda strona ta ma możliwość prowadzenia egzekucji (i ją prowadzi) z pozostałej korzyści uzyskanej przez pozwanego jako osoby trzeciej, a wartość tej korzyści w pełni wystarczy na zaspokojenie chronionej wierzytelności. Nie było też podstaw do przyjęcia deliktowej odpowiedzialności strony pozwanej (art. 415 k.c.), nie wykazano bowiem wszystkich jej przesłanek. Do czasu wystąpienia z procesem pauliańskim strona pozwana nie dokonywała rozporządzeń uzyskaną w 2002 r. korzyścią majątkową. W dodatku pozwanemu przysługuje prawo użytkowania wieczystego na pozostałej części nieruchomości nieobjętej umowami sprzedaży w 2006-2007 r. Na rzecz powoda ustanowiona została także hipoteka przymusowa w wysokości 6.700.000 zł.

Apelacja powoda została oddalona.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, nie doszło do naruszenia – wbrew stanowisku apelującego – art. 365 § 1 k.c., bowiem Sąd Okręgowy kwestionował tylko sugerowane przez powoda rozszerzenie skutków orzeczenia pauliańskiego ponad te skutki, które wynikają wprost z art. 532 k.c. Nie kwestionowano przecież samych przesłanek uznania umowy sprzedaży z dnia 31 października 2002 r. za bezskuteczną.

Nie wykazano także przesłanek odpowiedzialności pozwanego na podstawie art. 415 k.c. W dłuższym wywodzie prawnym Sąd Apelacyjny stwierdza brak także podstaw do zasądzenia na rzecz powoda wskazanej w pozwie kwoty na podstawie art. 405 k.c., ponieważ – zdaniem sądu – nie wystąpiła w danej sprawie tożsamość korzyści pozwanego, przewidziana w art. 405 k.c. Nabycie przez stronę pozwaną

prawa użytkowania wieczystego działki nr 4/4 nastąpiło kosztem zubożenia wierzyciela, bez wzbogacenia strony pozwanej, lecz dłużnika, który otrzymał cenę sprzedaży. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, skoro toczy się postępowanie egzekucyjne i egzekucja nie okazała się bezskuteczna, nie sposób twierdzić, że powód poniósł szkodę określoną w tytule wykonawczym stanowiącym podstawę egzekucji.

W skardze kasacyjnej powoda wskazywano na naruszenie art. 365 § 1 k.p.c. w zw. z art. 373 § 1 k.p.c. i w zw. z art. 385 k.p.c. Podnoszono także zarzuty naruszenia przepisów prawa materialnego, tj. art. 527 § 1 i § 2 k.c., art. 530 k.c., art. 531 § 1 k.c., art. 532 k.c. oraz art. 405 k.c., art. 406 k.c. i art. 409 k.c. Skarżący wnosił o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Zarzut naruszenia art. 365 k.p.c. skarżący uzasadniał w ten sposób, że Sąd Apelacyjny bezpodstawnie ograniczył możliwość zaspokojenia należności wierzyciela z całości uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej jedynie do tej części prawa użytkowania wieczystego nieruchomości i własności budynku, jakiej osoba trzecia (pозwany) nie wyzbyła się na rzecz innego podmiotu. Skoro w wyniku wyroku pauliańskiego następuje uznanie zaskarżonej czynności prawnej za bezskuteczną z mocą wsteczną i to w odniesieniu do całego przedmiotu takiej czynności (w danej sprawie – przedmiotu umowy sprzedaży z dnia 31 października 2002 r., tj. działki nr 414), to – według skarżącego – powodowi przysługuje wybór tego, z której części korzyści majątkowej, uzyskanej przez osobę trzecią (pозwanego) lub surogatu tej korzyści, pragnie on ostatecznie zaspokoić swoje roszczenie.

Takiego stanowiska, zmierzającego do wykazania naruszenia art. 365 k.p.c., nie można podzielić. W uzasadnieniu wyroku Sądu Apelacyjnego nie kwestionowano, oczywiście, tego, że prawomocny wyrok Sądu Okręgowego z dnia 17 kwietnia 2008 r. o uznaniu umowy z dnia 31 października za bezskuteczną wywiera skutki prawne właśnie od chwili dokonania zakwestionowanej nim czynności fraudacyjnej. Sąd drugiej instancji trafnie jednocześnie zaznaczył, że

w toku postępowania rozpoznawczego nie kwestionowano przesłanek uznania wspomnianej umowy sprzedaży za bezskuteczną wobec powoda. Kwestionował jedynie zasadnie rozszerzanie skutków prawnych wydania wyroku na podstawie art. 527 k.c. poza sferę konsekwencji prawnych, które wprost wynikają z art. 532 k.c. Przepis ten określa przedmiotowe granice zaspokojenia chronionej wierzytelności (przedmioty majątkowe, które „wyszły z majątku dłużnika lub do niego nie weszły”). Przewidziana w art. 365 k.c. powaga rzeczy osądzonej, która odnosi się także do prawomocnego wyroku wydanego na podstawie art. 527 k.c., nie przesądza jednak tego, jaki mógłby być ewentualny rozmiar świadczenia pozwanej osoby trzeciej na rzecz wierzyciela (powoda) po dokonaniu przez osobę trzecią rozporządzenia uzyskaną od dłużnika korzyścią majątkową. Jak wskazano w dalszej części uzasadnienia (pkt 2), dla powstania na rzecz powoda jako wierzyciela pauliańskiego odpowiedniego roszczenia na podstawie art. 405 k.c. w odpowiedniej wysokości niezbędne byłoby wykazanie dalszych przesłanek istnienia tego roszczenia, innych niż te, na które powołuje się skarżący.

2. Podnoszone w skardze kasacyjnej skarżącego zarzuty naruszenia prawa materialnego mogą być oceniane jedynie na podstawie ustaleń faktycznych dokonanych przez Sądy meriti. Z ustaleń tych wynika, że od 2008 r. toczy się (z wniosku powoda) postępowanie egzekucyjne z prawa użytkowania wieczystego gruntu składającego się z pozostałych działek po kolejnych podziałach pierwotnej działki nr 4/4 (tj. z działki nr 4/7, nr 4/4/, nr 4/15 o łącznej pow. 7,9815 ha) i budynku. Wartość przedmiotu egzekucji oszacowano na kwotę 8 500.00 zł, a więc znacznie większą niż kwota dochodzona pozwem. Ponadto na rzecz powoda wpisano do księgi wieczystej nr [...] hipotekę przymusową na podstawie tytułu wykonawczego przeciwko A. Spółki z o.o., obejmującego chronioną wierzytelność powoda (s. 3 uzasadnienia zaskarżonego wyroku). Wspomniana egzekucja (prowadzona kilka lat) nie jest bezskuteczna, a powód „nadal dąży do uzyskania pierwotnego świadczenia stwierdzonego tytułem wykonawczym i (ma) wierzytelność realnie egzekwowaną” (s. 6 uzasadnienia zaskarżonego wyroku). Takie ustalenia potwierdzone zostały w treści skargi kasacyjnej. Status prawny przedmiotu egzekucji wskazuje na to, że toczy się ona przeciwko pozwanemu w obecnej sprawie (zob. np. treść skargi pozwanego na czynności komornika

z dnia 4 lutego 2008 r.). Prawomocny wyrok Sądu Okręgowego z dnia 17 kwietnia 2008 r. (sygn. akt I C ... /07) potwierdza regułę, że z ochrony pauliańskiej może korzystać także wierzyciel będący sukcesorem szczególnym zbywcy wierzytelności (dłużnika pierwotnego; art. 509 § 2 k.c.).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego, pojawiła się, mimo zastrzeżeń formułowanych w literaturze, istotnie tendencja, świadcząca o możliwości stosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 k.c.) w sytuacji, w której osoba trzecia w rozumieniu art. 527 k.c. dokonuje dalszego rozporządzenia uzyskaną korzyścią majątkową na rzecz innego podmiotu w okolicznościach określonych w art. 531 § 2 k.c. Oznacza to, że brak podstaw skierowania roszczenia pauliańskiego wobec takiego podmiotu (tzw. osoby czwartej i następnej) nie eliminuje definitywnie udzielenia wierzycielowi ochrony pauliańskiej, aczkolwiek zmienić się może sam instrument prawny zapewniający tę ochronę. Instrument ten to właśnie stosowne roszczenie na podstawie art. 405 k.c., skierowane przeciwko osobie trzeciej skoro „osoba czwarta” (beneficjent dalszego przysporzenia) nie ma legitymacji biernej w ewentualnym procesie pauliańskim, a osoba trzecia, transferująca uzyskaną korzyść majątkową, może nabyć nową korzyść, m.in. w postaci ekwiwalentu (ceny) za zbytą korzyść uzyskaną z pokrzywdzeniem wierzyciela. Odmowa udzielenia wierzycielowi ochrony pauliańskiej (choćby w wersji ograniczonej tylko do roszczenia na podstawie art. 405 k.c.; tzw. ochrony paliatywnej) czyniłaby na pewno ze skargi pauliańskiej jednak mało efektywny środek ochrony prawnej wierzyciela. Warto zauważyć, że w podobnych sytuacjach do roszczeń z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia sięga się także w innych europejskich sytuacjach prawa (np. w prawie niemieckim).

Akceptacja zastosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu w omawianej sytuacji nie oznacza, że nie należy dostrzegać jednak pewnych różnic w samym konstrukcyjnym ujęciu przesłanek takiego („pauliańskiego”) wzbogacenia (por. np. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08, OSNC 2009, z. 7/8, poz. 95 i uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 25 października 2012 r., I CSK 139/12, Monitor Prawa Bankowego 2013, nr 10, s. 48 i n.; w jakiej relacji podmiotowej następuje stan bezpodstawnego wzbogacenia: jedynie w relacji wierzyciel - osoba trzecia, czy

szerszej - zarówno w relacji dłużnika z osobą trzecią, jak i w relacji wierzyciela z osobą trzecią). Do obu tych rozstrzygnięć nawiązano w innych werdyktach Sądu Najwyższego (zob. np. ostatnio wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2013 r., II CSK 413/12, nie publ. oraz prezentowany w nim rozwój orzecznictwa Sądu Najwyższego w omawianej materii).

Należy podkreślić, że niezależnie od ujęcia przesłanek powstania roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w relacji wierzyciel - osoba trzecia (dalszy transfer korzyści, majątkowy charakter korzyści, wzbogacenie osoby trzeciej kosztem majątku wierzyciela, zubożenie wierzyciela, funkcjonalny związek między stanem wzbogacenia i zubożenia, brak prawnego usprawiedliwienia definitywności transferu) wspomniane orzeczenia odnosiły się do takiego stanu faktycznego, w którym dochodziło do rozporządzenia przez osobę trzecią - w warunkach określonych w art. 531 § 2 k.c. - pełną korzyścią (przedmiotami majątkowymi), która weszła (które weszły) do majątku osoby trzeciej w wyniku fraudacyjnej czynności prawnej. W rozpoznawanej sprawie ustalono, że część korzyści, uzyskanej na podstawie zakwestionowanej umowy sprzedaży z dnia 31 października 2002 r., pozostała w majątku osoby trzeciej, a część została objęta kolejnymi rozporządzeniami (po podziale działki nr 414, obciążonej prawem użytkowania wieczystego). Jeżeli nie wykazano bezskuteczności prowadzonej przez wierzyciela egzekucji w sposób definitywny i ustalono odpowiednią wartość pozostającej nadal w majątku osoby trzeciej korzyści majątkowej, nadającej się do egzekucji (art. 532 k.c.), to nie sposób twierdzić, że istnieje stan zubożenia po stronie wierzyciela (powoda), odpowiadający stanowi wzbogacenia po stronie pozwanej osoby trzeciej. W uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2012 r., I CSK 139/12 (na który stale powołuje się skarżący w toku postępowania rozpoznawczego, a także w postępowaniu kasacyjnym) wyjaśniono, że w razie rozporządzenia przez osobę trzecią korzyści w okolicznościach określonych w art. 531 § 2 k.c., wierzytelność powoda traci na wartości, „a do jego majątku nie wchodzi to, co stanowiłoby zaspokojenie jego wierzytelności, gdyby egzekucja z przedmiotu zaskarżonej czynności była możliwa”. Samo dokonanie przez osobę trzecią częściowego transferu uzyskanej od dłużnika korzyści na rzecz dalszego nabywcy („osoby czwartej”) nie oznacza zatem istnienia stanu zubożenia

wierzyciela pauliańskiego w rozumieniu art. 405 k.c., jeżeli istnieją podstawy do przyjęcia, że pozostająca w majątku osoby trzeciej część korzyści majątkowej (część „przedmiotów majątkowych, które wyszły z majątku dłużnika”, art. 532 k.c.) może doprowadzić do zaspokojenia chronionej wierzytelności wierzyciela pauliańskiego.

W ten sposób ujawnia się także jurydyczny cel skargi pauliańskiej jako środka ochrony pokrzywdzonego wierzyciela (art. 527 k.c.). Jeżeli w judykaturze Sądu Najwyższego przyznaje się takim wierzycielom (w sytuacji określonej w art. 531 § 2 k.c.) roszczenie na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu wobec osoby trzeciej (dłużnika pauliańskiego), czyni się to właśnie w intencji udzielenia wierzycielowi ochrony prawnej przy pomocy tego dodatkowego instrumentu prawnego, o którym przecież wprost nie wspomina się w przepisach o skardze pauliańskiej. Roszczenie na podstawie art. 405 k.c. musi być zatem odpowiednio wkomponowane w ogólny reżim skargi pauliańskiej, przewidziany w art. 527-534 k.c.

W tej sytuacji należało uznać za niezasadne wskazane w skardze kasacyjnej zarzuty naruszenia przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 k.c., art. 406 k.c. i art. 409 k.c.) a także zarzuty naruszenia przepisów art. 527 k.c., art. 530 k.c., art. 531 § 1 k.c. i art. 532 k.c. Dlatego Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną.

Oddalono wniosek pozwanego o przyznanie kosztów postępowania kasacyjnego, ponieważ złożono go dopiero w piśmie określonym jako odpowiedź na skargę kasacyjną powoda (k. 821 akt sprawy), które cech takich nie spełnia (art. 398⁷ k.p.c.).